

Environmental responsibility of contractors in oil contracts

Siamak Arinpour ¹

Received: 8 April 2024

Hossein Al Kajbaf²

Reception: 23 May 2024

Asghar Mahmoudi³

Abstract:

The purpose of this research is the responsibility of contractors towards the environment in oil contracts. In oil contracts, there are mandatory documents that include the rights and obligations that are established between the host country on the one hand and natural or legal persons, both domestic and foreign, on the other hand, for the implementation of the oil project, and the parties bind themselves to its implementation. they know. According to the research method, library and descriptive-analytical method and the main question, what effect does the responsibility of contractors towards the environment in oil contracts have on reducing oil pollution? We state the main hypothesis as follows: the parties consider themselves bound to comply with the rules in oil contracts, and the responsibilities of each of the parties to the contract are determined with a time constraint and a specific performance guarantee, and the responsibility for complying with environmental regulations in Oil contracts mean to facilitate the legal process for the benefit of the victim and to assert their rights in terms of receiving compensation and damages or restoration to the previous situation. Therefore, oil contracts, which are considered legal documents between the parties to the contract, should be properly and with Include the transparency of environmental regulations in such a way that the rights of the host government and oil companies are preserved and sustainable development is achieved. The meaning of mandatory condition in contracts is a condition that one of the contracting parties imposes on the other party by abusing the economic, social situation and with his expertise.

Key words: responsibility of contractors - environment - oil contracts.

---

¹PhD student in Private Law, Graduate Center of Payam Noor University, Tehran, Iran
²Associate Professor, Department of Law, Faculty of Law and Social Sciences, PayamNoorUniversity,Tehran,Iran
Email:dr.alekajbaf@pnu.ac.ir
³Associate Professor, Department of Law, Faculty of Law and Social Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.477849.1208>

مسئولیت مدنی پیمانکاران در قبال سیاست های محیط زیست در قراردادهای نفتی

سیامک آراین پورا^۱
 حسین آل کجیاف^۲
 اصغر محمودی^۳
 تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰
 تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۳

چکیده:

هدف از پژوهش حاضر مسئولیت مدنی پیمانکاران در قبال سیاست های محیط زیست در قراردادهای نفتی می باشد. در قراردادهای نفتی اسناد اجباری وجود دارد که شامل حقوق و تعهداتی است که بین کشور میزبان از یک سو و اشخاص حقیقی یا حقوقی اعم از داخلی و خارجی از سوی دیگر برای اجرای نفت ایجاد می شود. هدف قراردادهای نفتی تسهیل روند قانونی به نفع قربانی و استیفای حقوق وی از نظر جبران خسارت و خسارت یا اعاده وضعیت قبلی است. بنابراین، قراردادهای نفتی که اسناد حقوقی بین طرفین قرارداد محسوب می شوند، باید به نحو شایسته و دربرگیرنده شفافیت مقررات زیست محیطی باشند، به گونه ای که حقوق دولت میزبان و شرکت های نفتی محفوظ بماند و توسعه پایدار محقق شود و منظور از شرط الزامی در قراردادها شرطی است که یکی از طرفین با سوء استفاده از وضعیت اقتصادی، اجتماعی و با تخصص خود بر طرف دیگر تحمیل می کند.

کلید واژه: حقوق، قراردادهای نفتی، محیط زیست، مسئولیت

پیمانکاران، مسئولیت مدنی.

^۱دانشجوی مقطع دکترای حقوق خصوصی مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
^۲دانشیار گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
 ایمیل: dr.alekajbaf@pnu.ac.ir
^۳دانشیار گروه حقوق دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

پرداختن به موضوع محیط زیست در بخش نفت و صنایع وابسته زمانی آشکارتر می‌شود که بدانیم بدون توجه به محیط زیست نمی‌توان در دوره و راهبرد پیشرفت صنعتی پیش رفت. بی‌شک اهمیت و جایگاه حقوق زیست محیطی به بهترین نحو متبلور شده است و مراقبت و نگهداری از محیط زیست به عنوان یک وظیفه عمومی برای جلوگیری از هرگونه تلاش مرتبط با آلودگی یا تخریب آسیب‌های جبران‌ناپذیر به محیط زیست و نفت مورد استفاده قرار می‌گیرد. این قراردادها به طور معمول قراردادهای بلندمدت بین شرکت‌های خارجی است. مدت اعتبار این قراردادها به طور متوسط بین ۲۰ تا ۳۰ سال است و قراردادهای نفتی دارای چهار ویژگی اصلی هستند که عبارتند از: نحوه و میزان دخالت دولت میزبان در تصمیم‌گیری در مورد شرکت‌ها و پروژه‌های نفتی و قوانین حاکم بر آنها. خطرات برای سرمایه‌گذار و دولت میزان مشارکت دولت میزبان در بهره‌برداری، اکتشاف و تولید نفت، روش‌های سرمایه‌گذاری شرکت‌های خارجی را تعیین می‌کند که ماهیت قراردادهای نفتی تا چه اندازه ایجاب می‌کند قوانین استانداردهای زیست محیطی در متن آن‌ها وجود داشته باشد، حتی اگر مفاد آن رعایت شود. از این قراردادها تنظیم می‌شود. از سوی دیگر، ظرفیت‌های فنی و مالی لازم برای استخراج نفت اغلب با شرکت‌های خصوصی چندملیتی پیدا می‌شود و قراردادهای نفتی بین آنها منعقد می‌شود.

شرکت‌های نفتی با داشتن تابعیت خارجی، با دولت میزبان یا یک شرکت دولتی منعقد می‌شود، پس در این موارد قراردادی که یکی از طرفین معامله منعقد کرده است، یک قرارداد بین‌المللی محسوب می‌شود. در برخی از قراردادهای نفتی، شرکت طرف قرارداد تابعیت کشور صاحب مخزن را دارد و سرمایه‌مورد نیاز از روش‌های مختلف اخذ اعتبار داخلی از جمله فروش سهام تامین می‌شود. اما امروزه اکثر قراردادهای نفتی مانند قراردادهای امتیازی، قراردادهای مشارکت تولید و سرمایه‌گذاری و قراردادهای خدماتی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است، در قالب قراردادهای بین‌المللی نفتی منعقد می‌شود. یکی از دلایل اصلی و اجتناب‌ناپذیر که شرکت‌های نفتی خارجی قوانین داخلی را برای رعایت مقررات زیست محیطی در

مورد پروژه های نفتی می پذیرند، توجه آنها به درج شرایط اجباری در قراردادهای نفتی مطابق با قوانین دولت میزبان است.

در طول تحول تاریخی قراردادهای منعقد شده با سرمایه خارجی، روند کشورهای در حال توسعه به این صورت است: قراردادهای نفتی به مرور زمان و در پاسخ به شرایط به طور فزاینده‌ای جامع‌تر شده و ایران نقش مهمی در این توسعه در جهان داشته است. اکنون باید در قراردادهای توسعه صنعتی که با شرکت های خارجی منعقد می شود، به ویژه در مورد قراردادهای حاکم بر اکتشاف، استخراج و بهره برداری نفت، قوانین اداری به نفع میادین گازی و غیره ادامه یابد. این شرکت ها، این نوع قراردادها یک قرارداد اداری محسوب می شود و نتوانسته است بین طرفین همسویی ایجاد کند. لازم به ذکر است که قید زمان و مکان انتقال مالکیت در قراردادهای نفتی از جمله قراردادهای امتیازی و مشارکت در تولید، در چارچوب قانونی فعلی ما بی اثر و بی اثر است. پیمانکاران نفت دلایلی را در قرارداد اداری ذکر می کنند که نشان دهنده نگرانی آنها از کنترل یکجانبه دولت میزبان بر روابط حقوقی آنهاست. به عبارت دیگر اثر حقوقی قرارداد را تضييع حقوق خود می دانند. در قرارداد اداری حداقل یکی از طرفین باید شخص حقوقی حقوق عمومی محسوب شود. قرارداد اداری غیر قابل فسخ است. لذا ویژگی های عمده قراردادهای نفتی در قالب نظام امتیازی عبارتند از:

۱، طولانی بودن مدت قرارداد و وسیع بودن مناطق واگذاری به شرکت های نفتی

۲، حق انحصاری شرکت نفتی و یا مالکیت کامل وی بر مخازن نفتی و فروش نفت تا پایان دوره

۳، پرداخت بهره مالکان به دولت

۴. متعهد به نتیجه و پذیرفتن تمام ریسک های شرکت نفت در مورد تمامی مراحل اکتشاف، توسعه و تولید نفت.

پرداختن به موضوع محیط زیست در بخش نفت و صنایع وابسته زمانی آشکارتر می شود که بدانیم بدون توجه به محیط زیست نمی توان در مسیر پیشرفت صنعتی پیش رفت. بی شک اهمیت و جایگاه حقوق زیست محیطی به بهترین نحو متبلور شده است و حفظ و نگهداری از محیط زیست به

عنوان یک وظیفه همگانی برای جلوگیری از هرگونه فعالیت مرتبط با آلودگی یا تخریب آسیب های جبران ناپذیر به محیط زیست و نفت مورد استفاده قرار می گیرد. این قراردادها معمولاً قراردادهای بلندمدت بین شرکت های خارجی است. مدت اعتبار این قراردادها به طور متوسط بین ۲۰ تا ۳۰ سال است و قراردادهای نفتی دارای چهار ویژگی اصلی هستند که عبارتند از: نحوه و میزان دخالت دولت میزبان در تصمیم گیری در مورد شرکت ها و پروژه های نفتی، قوانین حاکم بر آنها و خطرات سرمایه گذار و دولت. قراردادهای نفتی مستلزم قوانین زیست محیطی در متن خود هستند، حتی اگر شرایط قراردادهای مذکور تنظیم شده باشد. از سوی دیگر، ظرفیت های فنی و مالی لازم برای استخراج نفت اغلب با شرکت های خصوصی چندملیتی پیدا می شود و قراردادهای نفتی بین آنها منعقد می شود. شرکت های نفتی ملی خارجی با دولت میزبان یا یک شرکت دولتی قرارداد دارند، بنابراین قراردادی که از طرف یکی از طرفین معامله منعقد می شود، یک قرارداد بین المللی محسوب می شود. در برخی از قراردادهای نفتی، شرکت طرف قرارداد تابعیت کشور صاحب مخزن را دارد و سرمایه مورد نیاز از روش های مختلف اخذ اعتبار داخلی از جمله فروش سهام تامین می شود. اما امروزه اکثر قراردادهای نفتی مانند قراردادهای امتیازی، قراردادهای مشارکت تولید و سرمایه گذاری و قراردادهای خدماتی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است، در قالب قراردادهای بین المللی نفتی منعقد می شود. یکی از دلایل اصلی اجتناب شرکت های نفتی خارجی از تصویب قوانین داخلی برای رعایت مقررات زیست محیطی در خصوص پروژه های نفتی، توجه آنها به درج شرایط اجباری در قراردادهای نفتی مطابق با قوانین دولت میزبان است. تعیین قانون دولت میزبان به عنوان قانون حاکم بر قراردادهای نفتی برای رعایت مقررات زیست محیطی با حذف شرایط اجباری می تواند تعادلی بین دولت میزبان و شرکت نفت ایجاد کند. در قراردادهای امتیازی، شرکت های بین المللی منافع دولت های دارنده منابع را به صورت کاملاً یک جانبه به دست می آوردند و البته در بسیاری از موارد از قدرت دولت متبوع خود برای شکایت و اعمال زور و فشار بر منابع استفاده می کردند. کشورهای مالک عملیات اکتشاف و توسعه شامل مراحل مختلفی بوده و نیاز به زمان دارد. آسیب دیده و مشکلات زیست

محیطی زیادی ایجاد می‌کند. صنعت نفت به طور کلی منبع آلودگی محیط زیست است. در عملیات اکتشافی از اقداماتی مانند لرزه نگاری، حفر چاه های متعدد و حفاری استفاده می‌شود که آلودگی های زیست محیطی زیادی ایجاد می‌کند. همچنین اجرای سازمان یافته قوانین زیست محیطی در قراردادهای نفتی رویکردی نسبتاً جدید است که دارای مفاهیم عملی و پشتوانه های نظری است و برای ایجاد درک مشترک از رعایت مقررات زیست محیطی در قراردادهای نفتی، لازم است قانون مناسب حاکم بر آن تعیین شود. برای تعیین این حق، همیشه بین حاکمیت قانون ملی کشور میزبان و قانون فراملی شرکت خارجی تعارض وجود داشت. در طول تحول تاریخی قراردادهای منعقد شده با سرمایه خارجی، روند کشورهای در حال توسعه به این صورت است که در قراردادهای توسعه صنعتی که با شرکت های خارجی منعقد می‌شود، به ویژه در مورد قراردادهای حاکم بر اکتشاف، استخراج و بهره برداری نفت، قوانین اداری به نفع میزبان گازی، و غیره از نظر این شرکت ها این نوع قراردادها یک قرارداد اداری محسوب می‌شود و نمی‌تواند همسویی بین قطعات ایجاد کند. کارآفرینان نفتی در رد قرارداد اداری دلایلی را ذکر می‌کنند که نشان دهنده نگرانی آنها از کنترل یکجانبه دولت میزبان بر روابط حقوقی آنهاست. به عبارت دیگر اثر حقوقی قرارداد را تضييع حقوق خود می‌دانند. در قرارداد اداری حداقل یکی از طرفین باید شخص حقوقی حقوق عمومی محسوب شود. قراردادهای نفتی با ریسک دولت میزبان: در این نوع قرارداد، دولت میزبان تمامی ریسک‌های مرتبط با عدم اکتشاف و استخراج را به عهده می‌گیرد، قراردادهای خدمات خالص نمونه‌ای از این قراردادها هستند. بر اساس قراردادهای فوق، دولت میزبان با تامین منابع مالی در نظر دارد قراردادی قراردادی در قالب قراردادهای طراحی، ساخت، تولید، نصب و راه اندازی و با انعقاد قرارداد کامل، طراحی فنی، تامین کالاها و ساخت و ساز و تمام هزینه های ناشی از فعالیت های غیر معدنی را تقبل می‌کند. (ایرانپور، ۱۳۸۶).

تاریخچه حقوق قراردادهای نفتی

نخستین چاه نفت توسط ادوین ال. دریک حفر و در سال ۱۹۵۹ به بهره‌برداری می‌رسد و بدین ترتیب اکتشاف و استخراج نفت به صورت یک

صنعت به شیوه جدید آغاز می‌گردد و افراد گوناگون تلاش خود جهت حفر چاه و دستیابی به ثروت را آغاز می‌کنند. تعهدات پیمانکاران بین مسئولیت رفتار نادرست و مسئولیت دقیق ممکن است از طریق تعهدات گسترده بررسی دقیق کاهش یابد. در بخش مسئولیت هسته ای، مسئولیت های مدنی بالقوه برای آسیب های هسته ای هم در حقوق بین الملل و هم از قوانین ملی سرچشمه می‌گیرد. مشارکت زودهنگام پیمانکار نه تنها به پیمانکار اصلی بلکه به پیمانکاران فرعی کمک میکند تا مستقیماً با سایر ذینفعان برای اطمینان از دستاوردهای پروژه کار کنند. روند رو به رشدی از صنعت برای حرکت به سمت رویکردهای مشارکتی در سطوح مختلف وجود دارد. روشهای تدارکات قراردادهای طراحی ساخت و قراردادهای مدیریتی برای همکاری بسیار امیدوار کننده هستند و چندین رویکرد را میتوان برای مشارکت دادن پیمانکاران در مراحل اولیه یک پروژه استفاده کرد. جلسات اطلاعاتی در مرحله آماده سازی پروژه میتواند توسط مشتریان برای اطلاع رسانی به کلیه پیمانکاران علاقه مند در مورد پروژه و دریافت بازخورد در مورد طرح پروژه مورد استفاده قرار گیرد.

بیش از یک قرن است که نفت جایگاه اصلی را در برنامه‌ریزی و توسعه سیاست‌های انرژی ملی و بین‌المللی به خود اختصاص داده است و صنعت نفت صنعتی مرتبط با تجارت بین‌المللی است که عموماً با استانداردهای خاصی برای کنترل اقدامات مختلف آن اداره می‌شود. یکی از مظاهر حاکمیت، صلاحیت انحصاری دولت‌ها در بهره برداری از منابع طبیعی واقع در اراضی خود و به دنبال آن ممنوعیت سایر دولت‌ها از استفاده از این منابع بدون رضایت دولت در قدرت است. مخازن نفت و گاز یکی از مهم ترین منابع دولت است. دولت بر منابع سرزمینی حاکمیت مطلق دارد و این حاکمیت، مالکیت دولت بر این منابع را هدایت کرده است، به این معنا که تمامی عملیات مربوط به اکتشاف، توسعه، تولید و حمل و نقل نفت و گاز بدون مجوز دولت امکان پذیر نخواهد بود. این عملیات تحت کنترل و نظارت مستمر و دقیق دولت انجام خواهد شد. حقوق قراردادهای نفتی شاخه‌ای از حقوق است که به بررسی این مبانی می‌پردازد و به دنبال ایجاد تعادل و تعامل بین این مالکیت و حاکمیت از یک سو و تعهدات و حقوق

سرمایه‌گذاران و شرکت‌های نفتی بین‌المللی از سوی دیگر و در جهت بهبود است. روابط قراردادی بین طرفین قراردادهای بین‌المللی نفت و گاز در حال انجام است (ایرانپور، ۱۳۸۶: ۱۱).

تعریف قراردادهای نفتی

غالباً متون حقوقی قراردادهایی که به موجب آن یک شرکت خارجی با تأمین سرمایه لازم در کشورهای نفت خیز به اکتشاف یا توسعه میادین نفتی می‌پردازد، قراردادهای بین‌المللی نفت یا قراردادهای بین‌المللی اکتشاف و توسعه نامیده می‌شود. (امانی، ۱۳۸۹: ۷۵).

مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها نسبت به جبران خسارت ناشی از

حفاظت از محیط زیست

• دولت‌ها بیش از هر بازیگر دیگری مسئول محیط زیست هستند و آسیب‌های جبران‌ناپذیری مانند انقراض گونه‌های گیاهی یا جانوری، آلودگی شدید شهرها و بیماری و مرگ شهروندان به محیط زیست وارد می‌شود. جلوگیری از خشک شدن تالاب‌ها و دریاچه‌ها و همچنین آلودگی رودخانه‌ها و فرسایش خاک با هزینه‌های بسیار بالا و بدون جبران امکان‌پذیر است و تنها امکان‌بازسازی وجود دارد.

• امروزه دولت‌ها نمی‌توانند نسبت به تخریب محیط زیست در کشورهای خود بی‌تفاوت بمانند و آن را موضوع حاکمیت ملی بدانند. دلیل این امر احتمالاً جهانی شدن فرهنگ زیست محیطی و تلاش بسیاری از افراد و نهادهای محیط زیست، رویکرد مثبت اکثر دولت‌ها به حفاظت از محیط زیست و معاهدات مختلف در زمینه‌های مختلف و این سوال است که آیا مشکل در آسیب‌های ناشی از آن است. مواردی که وجود آنها برای حیات تمام دنیا ضروری است، دولت مسئول خسارات وارده به محیط زیست خود در اثر تزییع حق محیط زیست سالم است و بالاتر از همه باید به شهروندان خود بگوییم که هر گونه آسیب مهم نیست، مهم نیست، هر چقدر هم که کوچک یا ظریف باشد، تمام دنیا را تحت تأثیر قرار می‌دهد. رویه رقابتی با مذاکره یکی دیگر از روشهای

تدارکاتی است که می تواند توسط پروژه هایی استفاده شود که معیارهای پیچیدگی تعریف شده توسط دستور العمل های تدارکات را برآورده میکنند. هسته اصلی این رویه مرحله مذاکره پس از پیش اصلاحیت فهرست نهایی و اولین پیشنهاد از طرف پیمانکاران است.

- پیمانکار علاوه بر طراحی ساخت و بهره برداری از پروژه تامین مالی پروژه را نیز بر عهده دارد. پیمانکار با شرکت در مرحله بهره برداری از پروژه برای انقباض نگهداری و بهره برداری از پروژه حقوق دریافت می کند. یکی از روشهای کاهش خطرات از طریق مشارکت زودهنگام پیمانکار درگیر کردن تخصص پیمانکاران به ویژه در مورد قابلیت ساخت در مراحل اولیه پروژه میتواند منجر به کاهش هزینه های طراحی افزایش کارایی یافتن راه حل های بهتر و ایجاد اعتماد شود. مشارکت زودهنگام پیمانکار یک عامل اساسی در دستیابی به همکاری در پروژه ها است
- برخی از مزایای گنجانیدن پیمانکاران بیشتر این است که مشتری می تواند مطمئن اتر باشد که پیمانکار مناسبی را برای همکاری انتخاب کرده است و همچنین دارای ظرفیت بیشتری است.
- در بعد بین المللی، مسئولیت بین المللی دولت ها زمانی به وجود می آید که اعمال مورد شکایت باشد که با مجموعه ای از تعهدات دوجانبه، آداب و رسوم بین المللی، قواعد آمره و تعهدات در قبال همه در تعارض باشد. از جمله به طور کلی اتفاق می افتد، و البته اگر عاملی وجود داشته باشد که توصیف فعل را بهبود بخشد (ابراهیم گل، ۱۳۸۸: ۱-۳).
- بر اساس قواعد مسئولیت بین المللی دولت، کشوری که برخلاف قوانین و مقررات بین المللی عمل می کند یا نمی کند باید غرامت دریافت کند.
- جبران خسارت وارده به کشورهای متاثر از آن و محیط جهانی، و در واقع نقض هر گونه تعهد مقرر در حقوق بین الملل، منوط به صدور آن به یک یا چند دولت است.

- پیش نویس طرح کمیسیون حقوق بین الملل در سال ۲۰۰۱، تحت عنوان پیش نویس موادی درباره مسئولیت دولت ها در قبال اعمال نادرست بین المللی، بر این باور است که فقط خسارات ناشی از نقض تعهدات بین المللی باید ترمیم شود.
- ماده ۱۹ طرح ۲۰۰۱ مسئولیت بین المللی دولت ها که بیانگر مسئولیت بین المللی دولت ها در قبال محیط زیست بود حذف شد و همچنین در طرح ۲۰۱۱ مسئولیت بین المللی سازمان های بین المللی را مسئولیت بین المللی می گویند و این امر توسط سازمان های حفاظت محیط زیست انجام نشده است، اما با توجه به موارد و نظرات بیان شده در خصوص لزوم ترمیم خسارات ناشی از تخریب محیط زیست می توان تاکید کرد که مسئولیت بین المللی دولت ها در مواردی که آسیب زیست محیطی رخ می دهد، می باشد.
- آنچه در مورد حقوق بین الملل محیط زیست حائز اهمیت است ابعاد و عناصر مختلف آن و همچنین گستردگی مشکلات آن به ویژه بخشی از مشکلات زیست محیطی فرامرزی مانند آلودگی فرامرزی و تخریب بین المللی و مشکلات تخریب و آلودگی فرامرزی است. در این میان دولت با انعقاد قراردادهای بین المللی و اتخاذ تدابیری برای جلوگیری از فعالیت های مضر برای محیط زیست، این سیستم مسئولیت را توسعه داده است.
- از سوی دیگر، تشکیل دیوان کیفری بین المللی را می توان یکی از اقدامات مهم بین المللی در حفاظت کیفری نامرئی از محیط زیست دانست. (ابراهیم گل، ۱۳۸۸)
- اقدامات مقتضی در شرایط اضطراری پیمانکاران در قراردادهای نفتی
- یکی از موضوعات ضروری قراردادهای نفتی، مدیریت شرایط اضطراری است، زیرا همیشه خطر انفجار چاه نفت، انفجار، نشت نفت و حوادث مشابه وجود دارد.

- اطلاع‌رسانی شرایط اضطراری و مشاوره با دولت میزبان، به نوعی در اصول ۱۸ و ۱۹ اعلامیه ریو (۱۹۹۲) هم آمده است. البته در اینجا صحبت از یک وضعیت اضطراری است که در خاک یک کشور اتفاق می‌افتد، اما اعلامیه ریو مربوط به آسیب های زیست محیطی و تعهدات کشورهای همسایه نسبت به یکدیگر است. (موسوی، ۱۳۸۵: ۴۴).

- **شروط مربوط به مسئولیت، جبران خسارت و بیمه پیمانکاران در قراردادهای نفتی**

آسیب های زیست محیطی ابعاد انسانی و اقتصادی قابل توجهی خواهد داشت و گاه منجر به تنش بین طرفین قرارداد یا بین دولت های همسایه می شود و در حالی که پروژه های نفتی فراساحلی دریا و سواحل را آلوده می کنند. علاوه بر محیط طبیعی تخریب شده، جمعیت محلی اطراف سایت نیز از نظر فیزیکی و مالی آسیب دیده و زندگی آنها مختل شده است. (پیشین)

اصل مسئولیت مدنی ناشی از خسارتهای زیست محیطی پیمانکاران در قراردادهای نفتی

- آسیب های زیست محیطی، هم به خود محیط زیست و هم به مردم، می تواند ناشی از تجهیزات پیمانکار یا اقدامات کارکنان آن و یا به طور کلی عملیات نفتی باشد و پیمانکار باید خسارتی را که ممکن است به دولت یا هر شخصی به دلیل بهره برداری از نفت یا به کارمندان یا کارمندان رسمی پیمانکار در طول یا در رابطه وارد شود، به دولت یا هر شخصی جبران کند. به موجب آن " که و در صورت بروز خسارت طبق قانون. پیمانکار مسئول اقدامات دولت میزبان یا شرکت داخلی خواهد بود. به نظر می رسد اصل فوق مبتنی بر یکی از اصول حقوق بین الملل محیط زیست با عنوان " اصل پرداخت خسارت توسط آلاینده" که بر اساس آن آلوده کننده محیط زیست باید کلیه خسارات وارده به خود را ترمیم کند. ماده ۱۶ اعلامیه ریو شامل اصل مذکور است. (موسوی، همان: ۴۴).

- مبنای مسئولیت زیست محیطی پیمانکاران در رابطه به خسارت به محیط زیست در قراردادهای نفتی
  - مبنای مسئولیت آیا به دنبال پاسخ به این سوال هستید که آیا مسئولیت پیمانکار بر اساس تقصیر است یا بر اساس مسئولیت مطلق ۱ یا ۲؟
  - به طور کلی، مسئولیت در قبال آسیب های زیست محیطی، مسئولیت دقیق است و در قرارداد حفاری آمده است: «مسئولیت کلیه مطالبات، جریمه ها و همچنین هرگونه خسارات ناشی از آلودگی زیست محیطی ناشی از نشت سوخت، روغن یا هر عامل شیمیایی دیگر دکل حفاری یا هر وسیله دیگری بر عهده پیمانکار است و حفاری، در بخش الف بند ۶ ماده ۲۶، قرارداد دولت آذربایجان در میدان شفق آسمان نیز همین طور است و به نظر می رسد مسئولیت تقصیر در مورد اخیر مربوط به خسارت وارده باشد. اشخاص ثالث، به جای مسئولیت زیست محیطی برای تقصیر فی نفسه.
  - در تمامی موارد توافق طرفین قطعی بوده و مسئولیت عینی با حفظ محیط زیست سازگاری بیشتری دارد. با توجه حالت مسئولیت محض می توان گفت که با اهداف بازدارندگی، جبران خسارت و عدالت توزیعی سازگارتر است و چون کارآفرین نمی تواند تقصیر خود را ثابت کند، آن را حاشیه ای تلقی کرده و از احتیاطات لازم غفلت می کند. چنین وضعیتی کارآفرین را تشویق می کند که بین اتخاذ اقدامات پیشگیرانه و هزینه های انباشته ارزیابی اقتصادی انجام دهد، از کم هزینه ترین اقدامات پیشگیرانه حمایت کند و در نتیجه ذینفعان فعالیت های نفتی را مجبور می کند زیان های ناشی از آن را متحمل شوند (درخشان، ۱۳۹۳)
- قراردادهای نفتی خدماتی**

در این جا به طور تفصیلی به قراردادهای نفتی خدماتی خواهیم پرداخت. بدین منظور ابتدا جایگاه قراردادهای خدماتی در سطح دنیا را بررسی خواهیم کرد و نگاهی خواهیم داشت به استفاده از

این نوع قراردادها در کشورهای مختلف. سپس انواع قراردادهای نفتی خدماتی را مورد توجه قرار خواهیم داد و در پایان ویژگی های اصلی این قراردادها مورد اشاره قرار خواهند گرفت.

جایگاه قراردادهای نفتی خدماتی در سطح دنیا

در ۱۴ دسامبر ۱۹۶۲ مجمع عمومی سازمان ملل اعلامیه شماره ۱۸۰۳ را صادر نمود و موضوع حاکمیت دائمی بر منابع طبیعی را در سطح بین المللی به گسترده ترین شکل مطرح کرد و حق انکارناپذیر دولت ها را در استفاده از منابع خود به رسمیت شناخت. تأثیر این اعلامیه به حدی بود که بسیاری از بندهای آن بعدها تبدیل به بندهای قراردادی شد و در قراردادهای خدمات بالادستی مورد استفاده قرار گرفت. به عنوان مثال بر اساس این بیانیه، اکتشاف، توسعه و بهره برداری از منابع طبیعی و همچنین ورود سرمایه خارجی ضروری است. برای این اهداف باید بر اساس قواعد و شرایطی باشد که مردم و ملت ها آن را ضروری و مطلوب می دانند... (Nakhle, C;2008)

علاوه بر این در ۲۵ نوامبر ۱۹۶۶ مجمع عمومی در اعلامیه ۲۱۵۸ مجدداً مسئله حاکمیت دولت بر منابع طبیعی توجه داشت. در این اطلاعیه جنبه های مربوط به توسعه بیشتر در نظر گرفته شده است. در این اعلامیه آمده است که اختیار نحوه بهره برداری و بهره برداری از منابع طبیعی بر عهده دولت هاست و این امر باید طبق قوانین و مقررات داخلی انجام شود. زمانی که منابع طبیعی کشورهای در حال توسعه توسط سرمایه گذاران خارجی استخراج می شود، سرمایه گذاران خارجی باید به آموزش نیروی کار بومی در همه سطوح و در تمام زمینه های مرتبط با استخراج منابع طبیعی توجه کنند. کشورهای توسعه یافته باید در زمینه کالاهای سرمایه ای و دانش فنی با کشورهای در حال توسعه همکاری کنند. (Sornarajah, M;2004)

• در دهه ۶۰ میلادی بحث حاکمیت بر منابع طبیعی به موضوع داغ صنعت نفت و گاز تبدیل شده است. البته در بهره برداری از منابع

- طبیعی، جنبه حاکمیتی در بخش بالادستی غالب است زیرا فعالیت های بالادستی عموماً در قلمرو یک دولت صورت می گیرد.
- صرف نظر از این، دلایل حاکمیتی باعث شده است که برخی از دولت ها برای انجام فعالیت های بالادستی در صنعت نفت و گاز به قراردادهای خدماتی روی بیاورند. استفاده از این قراردادها در پروژه های نفت و گاز به سرعت در حال رشد است. برای دولتهایی که نگرانی های حاکمیتی و مالکیتی در مورد منابع نفت و گاز خود دارند، قراردادهای خدماتی بهتر از قراردادهای امتیازی و قراردادهای مشارکت در تولید هستند و به نگرانی ها و نگرانی های آنها رسیدگی می کنند. (Zedalis, R. J;2009)
  - حرکت به سوی قراردادهای خدماتی، انشعابی از حرکت به سوی قراردادهای مشارکت در تولید (و فاصله گرفتن از نظام امتیازی بود) که در سال ۱۹۶۶ در اندونزی آغاز گردید. اگر چه مخالفت با کنترل شرکت های بین المللی نفتی بر قیمت های جهانی نفت و مسئله حاکمیت بر منابع طبیعی، اصلی ترین دلایل استقبال از قراردادهای مشارکت در تولید در دهه ۱۹۶۰ بود.
  - به نظر می رسد که استفاده از قراردادهای خدماتی از یک سو به دلیل علاقه دولت میزبان به اعمال سطح بالاتری از حاکمیت بر منابع طبیعی خود و از سوی دیگر به دلیل نیاز به سرمایه و دانش شرکت های بین المللی بوده است. بنابراین واضح است که در کشورهایی که به سمت قراردادهای خدماتی حرکت کرده اند، شرایط سیاسی خاصی آنها را به اعمال سطح بالاتری از حکمرانی از طریق استفاده از قراردادهای خدماتی سوق داده است. شرایط سیاسی را عموماً می توان ظهور و گسترش ناسیونالیسم دانست که به اقداماتی مانند ملی شدن صنعت نفت، ملی شدن شرکت های بین المللی، انقلاب های داخلی و تغییرات در قانون اساسی منجر شد. به این ترتیب، دولت های میزبان (یا کشورهای صادرکننده نفت) از نظر سیاسی مناسب انعقاد قراردادهای امتیازی و مشارکت در تولید را ندیده اند، زیرا این نوع قراردادها مالکیت مخازن نفتی یا تولید نفت را به شرکت های نفتی بین المللی اعطا می کنند که

خلاف آن بود. توسعه داخلی آن کشور یا برخلاف قانون اساسی یا قوانین نفتی آن.

ماهیت تعهد پیمانکار در قراردادهای نفتی در رابطه با خسارت زیست محیطی با توجه به قوه قاهره (فورس ماژور) در متون قانونی مربوط به اصول حاکم بر قراردادهای بیع متقابل، از نظر ملاحظات زیست محیطی، اصطلاح «رعایت مقررات و ملاحظات زیست محیطی» عموماً در مصوبه مدل جدید قراردادهای نفتی، لزوم «انجام مطالعات تحقیقات زیست محیطی» و رعایت ایمنی، بهداشت، سلامت، بهداشت، سلامت، بهداشت، سلامت، بهداشت، سلامت، مقررات بهداشتی، سلامت محیطی و اجتماعی در اجرای پروژه‌ها» و نکته مهم در این بخش از مدل تدارکاتی جدید، تأکید بر مطالعات و ارزیابی‌های اجتماعی در اجرای پروژه‌های بزرگ است و این شامل مواردی مانند سبک زندگی و درآمد پروژه‌های درگیر در پروژه، تنوع زیستی و گیاهان و جانوران ساکن در منطقه (چه زمینی و چه دریایی اگر پروژه به طور کامل یا جزئی تکمیل شده باشد) می‌شود. در فلات قاره، سلامت و ایمنی جمعیت ساکن در منطقه، مسائل امنیتی، آثار باستانی، تملک زمین، جابجایی اجباری ساکنان، میراث فرهنگی و غیره مورد توجه است. اقتدار قاهره معمولاً در یکی از تصمیمات نهایی گنجانده می‌شود. شرایط قراردادهای نفتی با طرف مقابل منعقد می‌شود و لزوم و توجیه ذکر موضوعی به عنوان یکی از اصول حاکم بر قرارداد ابهام دارد یا خیر (نیکبخت، ۱۳۸۴)

- ایران یکی از کشورهای عمده تولیدکننده نفت و عضو سازمان اوپک است. • وزارت نفت بر اساس تعهدات یا سیاست های بین المللی که ممکن است در مورد بازار نفت و گاز اتخاذ شود، بتواند هر راه حلی از جمله کاهش سطح تولید، منطبق با منافع ملی و مغایر با حاکمیت قانون پیدا کند. منافع و راهبردهای ملی وزارت نفت علاوه بر این ملاحظات، حقوق قراردادی کارآفرین را رعایت می‌کند، به‌ویژه آن دسته از کارآفرینانی که تحت یک رابطه

بلندمدت قرارداد امضا می‌کنند و مسئولیت اجرای بلندمدت پروژه را بر عهده دارند. رابطه بلندمدت دارند و مسئول اجرا هستند. اجرای پروژه و پیمانکار الزامات قراردادی آن را رعایت می‌کند. الزامات قراردادی پیمانکار تا چه اندازه مورد تایید هیات وزیران است؟

- در بند (د) ماده (۳) ضمانت صریحی برای پیمانکاران وجود دارد یا اینکه تا چه حد قابل تمدید است، یعنی در صورت بروز اختلاف بین شرکت ملی نفت ایران (طرف اول). و یک غریبه کارآفرینان (قسمت دوم)، این می‌تواند عواقب حقوقی و قراردادی قابل توجهی داشته باشد. بنابراین، حدود و سطح الزامات احتمالی پیمانکاران باید به وضوح در قراردادها مشخص و بسته شود تا امکان بروز اختلاف و ادعای غیرعادی از سوی شرکت های نفتی طرفین قرارداد در چارچوب قرارداد و میزبان وجود نداشته باشد. به طور کلی تعهدی برای پرداخت هزینه ها وجود ندارد، اما اصل این موضع این است که شرکت بین المللی تنها در صورت بهره برداری تجاری از سپرده و یا افزایش ظرفیت تولید، هزینه های قرارداد را می پذیرد. مبلغ پیش بینی شده در قرارداد، به عبارت دیگر ماهیت این تعهد، نوعی تعهد نتیجه را تشکیل می دهد.

- گاه بحث قرارداد به حصول نتیجه معین اشاره دارد، گاهی باید موجبات مشارکت را فراهم آورد. به همین دلیل تعهد به دو دسته تقسیم می شود: تعهد به نتایج و تعهد به وسیله. (کاتوزیان، ۱۳۹۴: ۵۴).

در این تقسیم بندی به یک نکته باید توجه شود و آن اینکه گاهی عدم حصول نتیجه مبین تقصیر قراردادی و در نتیجه مثبت تعهد موثر به جبران خسارت های وارده به طرف مقابل است. (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۱۲۲-۱۲۱) و گاهی عدم حصول نتیجه معین مبنای تحقق تعویض است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۰: ۲۴۲)...

در قسمت اول قراردادی که بین طرفین منعقد می شود، حقوق شرعی طرفین منتفع می شود و اگر تعهد، اگر یکی از طرفین تعهد

ثانویه داشته باشد و به آن عمل نکند، بیانگر تقصیر قرارداد است. بنابراین مبادله تنها زمانی مورد بحث قرار می گیرد که قرارداد اصلاح شود. پس اگر بین ماهیت عقد و آثار آن تفاوتی قائل نشدیم باید جعل را عقد معاوضه بدانیم. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۰: ۲۴۲) در حالی که در عقد معکوس، معاوضه جزء ماهیت قرارداد است و با انعقاد یک طرف ملزم به پرداخت هزینه معاوضه و طرف دیگر ملزم به انجام تعهد می باشد، بنابراین اگر هدف از عقد، اجرا باشد. بر این اساس، عدم نتیجه، نشانه نقض قرارداد و مناسب بودن حق فسخ قرارداد یا مطالبه خسارت قراردادی است. می کند... (کاتوزیان، ۱۳۸۰: ۱۶۹). در این دسته اخیر، اگر فعل مفعول با موضوع عقد مطابقت نداشته باشد، زیرا وجوب التزام ناشی از عقد است؛ طلبکار امکان تعهد طلبکار را دارد. اما در جعاله، اگر نتیجه حاصل نشود، چنین احتمالی بعید به نظر می رسد.

ماهیت حقوقی خسارت به محیط زیست در رابطه با کارفرما و پیمانکار در قراردادهای نفتی

- «از آنچه در مورد ماهیت تعهدات کارفرما و کارآفرینان بیان شد، ماهیت حقوقی این رابطه نمایان می شود. ماده ۵۶۱ قانون مدنی ایران می گوید: تعهد به حقوق ایده آل نسبت به حقوق واقعی یک وظیفه شخصی است. اینکه جزء تعریف شده باشد یا خیر. برای اثبات این گفته، ابتدا ادبیات فقه شیعه را در مورد چگونگی استخراج آن بررسی می کنیم و سپس در مرحله بعد، عناصر و ویژگی های این عقود را با عقود جعلی حقوق معاصر مقایسه می کنیم تا عقد همیشه باشد. نهایی. این قراردادها در قالب یک واژه نامه ویژه ارائه شده است (کاتوزیان، ۱۳۸۰: ۲۴۲).

- توضیح ماهیت قراردادهای بهره برداری از میدان نفتی بر اساس قوانین ایران (قراردادهای امتیازی و مشارکت در تولید)
- علاوه بر اینکه تعهد نماینده همواره با ابهام خاصی همراه است، بسته به نوع قراردادی که بین طرفین منعقد می شود، گاهی تخلف دقیقاً تعریف می شود، مانند قراردادهای خدمات پرخطر و گاهی این ابهام. این امر به انتصابات ساختگی نیز تسری می یابد و بنابراین هیچ حقی ندارد و تنها در حد تعیین حقوق نامزد مؤثر است. اگر متعهد به یافتن مفقودالاضر شود سهم مشاع به او تعلق می گیرد، متخلف حق دارد حتی با این تأمل در تبصره ماده ۳ قانون تجارت بانکی بدون ربا، جعله در مضاربه ذکر شده است. .. (کاتوزیان ۱۳۸۰: ۲۴۲).

انعقاد قراردادها در ایران به عنوان یک پدیده مدرن

با توسعه صنعت و تشکیل دولت ها، مسئولیت مدنی به تدریج از مسئولیت کیفری جدا شد و قوانین و مقررات خاصی بر هر کدام حاکم بود. در سالهای اخیر با پیشرفت روزافزون علوم و فنون مختلف و عوارض ناشی از آن و همچنین توسعه بیمه ها که امروزه نقش تعیین کننده ای در جبران خسارت شخص ثالث و امنیت اجتماعی ایفا می کند و همچنین به دلیل آگاهی جمعیت و نیاز آنها به دانستن اینکه در زندگی باید از امنیت بیشتری برخوردار باشند، روز به روز بر اهمیت و دامنه مسئولیت مدنی افزوده شد و حقوقدانان ایرانی تحت تأثیر قوانین فرانسه، کاستی های پرونده های مسئولیت مدنی را در حقوق ایران احساس کردند و تصمیم گرفتند. پیشنهاد قانون مسئولیت مدنی به قانونگذار. مسئولیت مدنی از نظر سرزمینی به دو شاخه مهم قراردادی و غیر قراردادی (اجباری) تقسیم می شود: یکی از این دو عمده یا سهواً موجب ضرر دیگری می شود و مسئولیت خارج از عقد نامیده می شود. (کاتوزیان ۱۳۹۱) مسئولیت مدنی در قوانین ما این گونه تعریف شده است: در تمام مواردی که شخصی موظف به جبران خسارت به دیگری می باشد، گفته می شود که نسبت به او «مسئولیت مدنی» دارد. به عبارت دیگر مسئولیت مدنی زمانی به وجود می آید که شخص ملزم به ترمیم عواقب خسارت وارده به دیگران باشد. خواه خسارت ناشی از عمل

شخص مسئول باشد و یا از طریق اعمال اشخاصی که به او مرتبط هستند یا ناشی از اشیاء و کالاهای تولید شده تحت مالکیت یا تصرف او. بسته به تعریف، مسئولیت کارآفرین در قبال خسارات ناشی از اشیاء و افراد وابسته به او دقیق تر می شود و موارد مختلفی وجود دارد که شخصی مسئول جبران خساراتی که خودش دارد می شود. هیچ دخالتی در ایجاد آن وجود نداشته است، بدون شک چنین مسئولیتی خلاف اصل است (کاتوزیان ۱۳۸۷) و این پرسش را به ذهن می آورد که پیمانکار بر چه مبنایی باید مسؤول عمل اشخاص دیگر باشد و آیا این امر با منطق حقوقی سازگار است؟ اگر پاسخ قانع کننده ای در رابطه با مسئولیت کارآفرین وجود داشته باشد، بلافاصله یک سوال دیگر به ذهن متبادر می شود که تا چه حد و بر اساس چه معیاری و تا چه حد باید او را مسئول دانست؟ این سوال در واقع از مسئولیت کارآفرین و کارگر یا کارفرما یا همه آنها در قبال مسئولیت مدنی خود در قبال آسیب دیده ناشی می شود و ربطی به مسئولیت کیفری یا قراردادی ندارد. در چارچوب حقوق ما و همچنین بر اساس منطق و عدالت، هر کس باید در قبال خطاها یا اشتباهاتی که تحت امر خود مرتکب شده است، پاسخگو باشد. مبانی این مسئولیت باید روشن و مشخص شود. در قانون ما مبانی مسئولیت مدنی اشخاص، کارفرما مطرح و بحث شده است، اما از آنجایی که رابطه قراردادی و کاری کارکنان کارآفرین مستقیماً با کارآفرین است، بنابراین از نظر حقوق کار و قرارداد کار، کارآفرین توصیفی از کارکنان خود دارد. رابطه بین کارآفرین و کارکنانش یک رابطه «کارفرما-کارمند» است. به همین دلیل است که مبانی مسئولیت مدنی کارآفرین در قوانین ما همان است که برای کارفرمایان پیش بینی شده است و عبارتند از: نظریه تقصیر، نظریه خطر، نظریه نمایندگی و نظریه تضمین حق، البته در بحث مسئولیت مدنی کارفرمایان محدودیت هایی اضافه شده است که در جای خود توضیح داده خواهد شد.

نظریه تقصیر

بر اساس این نظریه که پایه های آن در اواخر حکومت روم گذاشته شد، شخص در صورت ارتکاب تقصیر مسئول است و این تقصیر به عنوان عامل خسارت نیز شناخته می شود. در رابطه با این نظریه، فقها با افزودن قیود،

نظریاتی مانند «تقصیر ناشی از بد انتخاب کارگران»، «تقصیر ناشی از برخورد نادرست با اعمال کارگران» در مورد کارفرمایان و پیمانکاران را مبنای مسئولیت مدنی قرار داده اند. (کاتوزیان ۱۳۹۱) و با ارائه تعریف دقیقی از تقصیر می توان گفت: «عیب عبارت است از تخطی و افراط در رفتار عادی انسان در همان شرایط بیرونی وقوع حادثه یا رفتاری که یک فرد عادی آن را انجام نمی دهد. اگر در شرایط حادثه بود مرتکب شود. در نظام حقوقی ایران، قانونگذار برای تهیه برخی مواد، برخلاف تصور برخی، برای کارفرما و در نتیجه برای پیمانکار مسئولیت اکیدی ایجاد نکرده است. زیرا اگر چنین بود، اثبات بی گناهی کارفرما یا کارآفرین نباید او را از این مسئولیت معاف کند. به عبارت دیگر، اگرچه مبانی نظریه خطرآفرینی و رعایت عدالت اجتماعی در ایجاد مسئولیت کارفرما (کارآفرین) تأثیر تعیین کننده ای داشت، اما باید پذیرفت که از نظر فنی نظریه تقصیر اجرا شده است. با این حال، تقصیر کارفرمایان و پیمانکاران باید به عنوان "عدم انتخاب و مراقبت" شناخته شود. (کاتوزیان پیشین)

حدود مسئولیت پیمانکار در حقوق موضوعه ایران

قرارداد یک قرارداد بین طرفین است. در خصوص میزان مسئولیت مدنی کارآفرین، مسئولیت وی باید در حدود و در چارچوب قوانین و مقرراتی که در این خصوص تدوین شده است، بررسی شود. قوانین و مقررات از قبیل قوانین کار و تامین اجتماعی، قراردادها و شرایط عمومی و غیره. از این پس مهم ترین مواردی که در این آیین نامه به کارآفرین محول می شود به صورت جداگانه مورد بحث قرار می گیرد. نابرابری بین دو طرف رابطه استخدامی در همه زمینه ها کاملاً مشهود است و این نابرابری در قلب روابط استخدامی قرار دارد، اما تغییرات اجتماعی و اقتصادی امکان کاهش و تعدیل آن را تا حدودی فراهم کرده است.

حکم قانون مسئولیت مدنی و مسئولیت پیمانکار

طبق ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی: «کارفرمایان مشمول قانون کار مکلفند خسارات وارده به کارکنان اداری یا کارگران خود را در حین انجام کار یا در ارتباط با آن ترمیم کنند، مگر اینکه احراز احتیاط لازم به عمل آید. شرایط

ایجاب می کند که اگر اوضاع و احوال اقتضا کند و یا اقدامات احتیاطی فوق انجام شده باشد باز هم امکان جلوگیری از فاجعه ممکن نبوده است، کارفرما می تواند در صورتی که به منشأ خسارت مراجعه کند. یا طبق قانون مسئول شناخته شود. بر اساس مفاد این ماده، کارفرمایان مشمول قانون کار بر اساس این قانون مسئول هستند و کارآفرین نیز بر اساس ماده دوازدهم قانون مسئولیت مدنی مسئول اعمال کارگران به دستور خود است. طبق این قانون کارگر شخصی است که به درخواست کارفرما در ازای دریافت حق الزحمه از قبیل مزد، مشارکت در سود یا سایر مزایا کار می کند. با توجه به مفاد این ماده به طور قطع می توان گفت که کارفرما و پیمانکار، کارفرما مسئولیتی در قبال اعمال کارگران پیمانکار ندارد، زیرا تحت امر او نیستند. (کاتوزیان پیشین)

• وظیفه پیمانکار در زمینه تجهیزات و تاسیسات و شیوه جبران

خسارت در قرارداد نفتی

بر اساس برنامه کلی توسعه، مفاد قرارداد و برنامه و بودجه مصوب سالانه، پیمانکار موظف است تجهیزات و امکانات لازم برای انجام عملیات ساختمانی را نصب کند. این موارد شامل تجهیزات و تاسیسات مورد نیاز برای حفاری چاه، تعمیرات، تاسیسات، مخازن ذخیره، تاسیسات جداسازی و فرآوری، خطوط لوله، کابل ها یا سایر تجهیزات و زیرساخت های ضروری می باشد. کلیه زمین ها، اموال و تجهیزات مربوطه که در نتیجه اجرای عملیات ساختمانی تحصیل یا ایجاد می شود، به استثنای ماشین آلات و تجهیزات اجاره ای یا اجاره ای متعلق به کارفرمایان که به طور موقت وارد کشور شده اند.....(Omorogbe, yinka,1997)

استانداردهای عملیاتی کلی در زمینه قراردادهای پیمانکاری^۱

پیمانکار موظف است عملیات ساختمانی را به صورت تخصصی و با وجدان و همت حرفه ای انجام دهد. علاوه بر این، این عملیات باید بر اساس بهترین شیوه های بین المللی صنعت نفت و استانداردهای لازم برای دستیابی به عملیات کارآمد و ایمن و جلوگیری از اتلاف هیدروکربن ها در

¹ -General Standards of Conduct

منخن یا استخراج انجام شود. علاوه بر این، کارآفرین باید همیشه به حقوق و منافع کارفرما توجه کند.

در این راستا، پیمانکار باید اطمینان حاصل کند که کلیه ماشین آلات، ماشین آلات و تجهیزات مورد استفاده توسط پیمانکار در عملیات توسعه از ساخت و ساز و بهره برداری کافی و همچنین در طول حمل و نقل سیالات برخوردار باشند.

حفاری، روغن های زباله باید با احتیاط استفاده شود. به منظور جلوگیری از آلودگی، چنانچه پیمانکار عملیات ساختمانی را با رعایت تعهدات فوق انجام ندهد، مسئولیت کلیه عیوب به عهده وی است. و خسارت را با هزینه خود ترمیم کند و نمی تواند این هزینه ها را جبران کند و اگر کارآفرین نتواند اقدامات جبرانی انجام دهد باید خسارت مربوطه را به کارفرما بپردازد. ....

(Zedalis, R. J;2009)

مسئولیت پیمانکاران رعایت مقررات و ملاحظات خسارت زیست محیطی در قرارداد پیمانکاری

آلودگی محیط زیست در برخی موارد منجر به مسئولیت کیفری می شود. و اگر آلودگی محیط زیست دارای دو شرط زیر باشد جرم محسوب می شود:

الف) نقض جدی تعهد

ب) تعهد نقض شده برای حفاظت از محیط زیست از اهمیت اساسی برخوردار است.

حال در مواردی که کارآفرین خارجی تعهد عدم آلودگی محیط زیست در قرارداد فروش نفت متقابل اکتشاف، توسعه، استخراج و بهره برداری نفت و همچنین در قوانین بین المللی و ملی را نقض کند، مسئولیت کیفری تعیین می شود. عدم پایبندی به تعهد نهایی شرکت ملی نفت و در نتیجه ملاحظات زیست محیطی یکی از مواردی است که پیمانکاران بین المللی نفت را ملزم به انجام مطالعات میدانی گسترده قبل از شروع پروژه های بالادستی نفت می کند. و شناسایی و ارزیابی خطرات احتمالی زیست محیطی و محیط سبز و بررسی مطلوب طرح های پیشگیری از آلودگی و آسیب های زیست محیطی

در پروژه و انعقاد قرارداد جامع با سازمان ها یا مراکز ذیربط به ویژه سازمان محیط زیست..(ابراهیمی:۱۳۹۲) لذا به منظور بهینه سازی برنامه های بهداشت، ایمنی و محیط زیست در صنعت نفت، سیاست هایی از جمله:

الف) استقرار سیستم مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست در شرکتهای اصلی و فرعی و نظارت بر صحت اقدامات.

ب) از بین بردن علل حوادث و اثرات نامطلوب بر مردم و محیط زیست و کاهش احتمالی آنها در مناطق نفت خیز.

ج) ارتقای استانداردهای محصولات هیدروکربنی در حد استانداردهای جهانی و حذف مواد مضر از محصولات.

د) اعمال سیاست های مصرف بهینه برای منابع اساسی مانند: مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، کاهش ضایعات، مهار و کنترل گازهای همراه و تبدیل آنها به محصولات با ارزش افزوده بالا و بازیافت در مزارع. (ابراهیمی، سید نصرالله: ۳۹) در انگلستان و آمریکا می توان رفع زیان غیرمستقیم لزوماً به معنای رفع عدم النفع نیست، اما در ایران در این موضوع شبهات اساسی وجود دارد. بنابراین لازم است شرایط قرارداد در این زمینه مشخص شود.(ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۷، ۳۸۳).

اگر بار جبران خسارت کیفری بر اساس شرایط قراردادی به دیگری سپرده شود، هدف حفظ نظم عمومی و مجازات مرتکب بیهوده خواهد بود. در صحنه بین المللی، کنوانسیون مانند کنوانسیون بین المللی مسئولیت مدنی در قبال خسارات ناشی از آلودگی، مصوب ۱۹۶۹، مالک کشتی کاملاً مسئول است و دارای سیستم بیمه اجباری است. این مشکل نشان می دهد که آلودگی محیط زیست جنبه کلی دارد، بنابراین عامل وحدت بخش نظم عمومی بین المللی است، نشئت ها باید مجازات شوند. (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۶ : ۱۶۹).

در عین حال در برخی قراردادها مانند قرارداد امتیازی بالادستی نفت در برزیل شاهدیم که حتی تحریم ها و جریمه هایی نیز برای پیمانکار اعمال می شود. حقوق مالکیت معنوی حقوق مالکیت معنوی، از جمله حق ثبت اختراع، اسرار تجاری، علائم تجاری و حق چاپ نیز مشمول شرایط تعهد

غرامت می باشد. او باید در برابر هرگونه ادعای نقض توسط شخص ثالث متعهد شود که حقوق فوق الذکر به دلایل قانونی (مالکیت یا مجوز) در دسترس او باشد. (حاتمی، ۱۳۹۴).

نتیجه گیری

تولید نفت در ایران به صدمین سال خود رسیده است و در این دوران همواره یکی از مراکز مهم تولید انرژی به شمار می رفته است و این واقعیت در طول تاریخ اکتشاف و توسعه ذخایر نفتی به وضوح قابل مشاهده است. از این رو با ایجاد دولت مرکزی یا جنبش های ملی، اولین جهت گیری رهبران این جنبش ها اعتراض به مسائل نفتی و به ویژه قراردادهای نفتی بود و این بار قراردادهای بیع متقابل مورد انتقاد کارشناسان قرار گرفت و بحث های فراوانی به راه افتاد. در سایر مناطق نفت خیز جهان، در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته، وضعیت تقریباً به همین منوال است و با توجه به مشاهدات فوق، از نظر عناصر حقوقی تعهدات طرفین و تحلیل ماهیت حقوقی. ما در روابط بین قراردادهای خود به نکات بسیار مهم و قابل توجهی دست می یابیم.

نکته اول مختص قراردادهای شرکت نفت است. عنصر ریسک در قراردادهای نفتی حموره، موضوع قرارداد به دلیل ناآشنایی با میدان نفتی با نوعی پیچیدگی و ابهام همراه است. یعنی میزان کارمزدها همیشه مبهم است و حتی در قراردادهای بیع متقابل که قرارداد خدمات محسوب می شود، پیمانکار متعهد می شود علاوه بر سقف کارمزدهای قابل پرداخت، ریسک هزینه های اضافی را نیز متحمل شود. در قرارداد مقرر شده است که به یک حد تولید مشخص برسد. در مرحله اکتشاف، عوامل متعددی از عدم قطعیت مرتبط با عوامل زمین شناسی وجود دارد، به ویژه عوامل مرتبط با مخزن و کارایی آن و همچنین هزینه های احتمالی که ممکن است در مراحل توسعه و مدیریت میدان و یا در صورت وقوع، متحمل شود. در طول توسعه میدان، علاوه بر خطرات مرتبط با عوامل زمین شناسی و افزایش هزینه های توسعه میدان، خطر ایجاد درآمد یا کاهش درآمد مورد انتظار از میدان نقش عمده ای ایفا می کند. این موضوع جدا از اینکه مالک مخزن که کشور میزبان است، در صورت عدم تولید تجاری، مخزن را ملزم به پرداخت هزینه های عملیاتی نمی کند، نوع بسیار مشابهی از مخزن را به یاد می آورد. ماهیت شخصیت حقوقی بنابراین، سازگاری انواع قراردادهای نفتی مشترک با این شخص حقوقی را بررسی کردیم و در نهایت به این نتیجه رسیدیم که انواع

قراردادهای مذکور قابل تحلیل و تطبیق با ویژگی‌های این قرارداد بوده و با سایر قراردادهای خاص ناسازگار است. آنچه جالب توجه بود ماهیت حقوقی مشترک این قراردادها و تفاوت بین سیستم های مالی بود. این تشابه ماهیت حقوقی ناگزیر به تشابه آثاری می انجامد که به تفصیل بررسی و اظهار نظر شده است.

سایر نکات شرایط عمومی لازم برای شناخت کامل چارچوب قانونی قراردادهای جدید نفتی ایران روشن شده است. این نکات عبارتند از:

- اثبات تجاری بودن میدان یا مخزن به عهده پیمانکار می باشد.
- تاکید می شود طرف دوم قرارداد باید کلیه منابع مالی لازم را تامین کند.

منابع:

ابراهیمی، سیدنصرالله، طجریلو، رضا و هوشمند، جابر (۱۳۹۷). «حذف زیان تبعی در موافقت‌نامه‌های عملیات مشترک (م.ع.م) نفتی با تأکید بر نظام حقوقی انگلستان». *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی*، دوره ۴۸، شماره ۳، ص ۳۸۳-۴۰۰.

منتظر، مهدی و سیدنصرالله ابراهیمی (۱۳۹۱) «دلایل استفاده از قراردادهای بیع متقابل در بخش بالادستی صنعت نفت و گاز ایران» مجله حقوقی بین المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری، سال بیست و نهم، شماره ۴۷

ابراهیمی، سیدنصرالله و محمد شیرجیان (۱۳۹۲) «قراردادهای بالادستی نفت و گاز نظام جمهوری اسلامی ایران و تبیین دلالت های قانونی و الزامات قراردادهای جدید». *فصلنامه اقتصاد انرژی ایران*، دانشکده اقتصاد علامه طباطبایی، سال سوم، شماره ۱۰

کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۸) *الزام های خارج از قرارداد: ضمان قهری*، ج ۱، مسئولیت مدنی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۰) *حقوق مدنی، قواعد عمومی قرارداد قراردادها*، ج ۳، تهران، شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا .

کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی: الزامات خارج از قرارداد (مسئولیت مدنی). جلد اول. ویرایش یازدهم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۱.

ایرانیپور، فرهاد (۱۳۸۶)، مبانی عمومی قراردادهای نفتی، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، دوره ۳۷، شماره ۳

احمدوند، ولی الله. « مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی کارفرما در سیستم حقوقی ایران و انگلیس.» مجله دانشکده علوم انسانی ۶۱ (۱۳۸۴)، ۴۶-۷.

امانی، مسعود، (۱۳۸۹). حقوق قراردادهای بین المللی نفت، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول، .

علیرضا ابراهیم گل، تهران، (۱۳۸۹). موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش.

درخشان، مسعود (۱۳۹۳)، «قراردادهای نفتی از منظر تولید صیانتی و ازدیاد برداشت: رویکرد اقتصاد مقاومتی»، دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۱۲.

پور هاشمی، عباس، ازغند، بهار (۱۳۹۲) حقوق بین الملل محیط زیست، تهران، نشر دادگستر

موسوی، سید فضل الله، (۱۳۸۵) سیر تحولات منابع حقوق بین الملل محیط زیست، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

حاتمی، علی؛ کریمیان، اسماعیل (۱۳۹۳). حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در پرتو قانون و قراردادهای سرمایه‌گذاری. چاپ دوم، تهران، انتشارات تیسرا.

حمیدرضا نیکبخت، تعارض قوانین در قراردادهای، قانون حاکم بر تعهدات قراردادی و اصل حاکمیت اراده، مجله حقوقی، نشریه دفتر خدماتی حقوق

بین المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۳۲، ۱۳۸۴، ص ۱۰-۱۱

جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۰) فلسفه حقوق مدنی، ج ۲، اصول

عامه اذن و اذنیات

منابع لاتین :

- Cameron, P.D; international energy investment law, .oxford, oxford university press, 2010
- Zedalis, R. J; the legal dimensions of oil and gas in Iraq, new York, Cambridge university press 2009.
- Jenning A; oil and gas exploration contracts, 2nd ed; London, Thomson, reuters(legal)limited, 2008.
- Omorogbe, yinka, the oil and gas industry: exploration and production contracts, malthouse press, 1997.
- Nakhle, C; petroleum taxation: sharing the oil wealth .oxon routledge, 2008
- Sornarajah, M; the international law on foreign investment, Cambridge university press, 2004.